

1996-2006-cı illərdə dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri¹

2007-ci il iyulun 10-da Dünya Bankı İnstitutunun və Dünya Bankının İnkişafın İqtisadiyyatı Məsələləri üzrə Vitse-prezidenti İdarəsinin «İdarəçiliyin keyfiyyəti əhəmiyyət kəsb edir: 1996-2006-cı illərdə dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi göstəriciləri» adlı məruzəsi aşkarlandı. Məruzədə qeyd edilir ki, bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Afrikada dövlət idarəçiliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi və korrupsiyaya qarşı mübarizə baxımından müsbət dəyişikliklər baş verir. Bu, ümidverici haldır, belə ki, lazımi dövlət idarəçiliyinin və korrupsiya ilə mübarizənin uzunmüddətli inkişaf və yoxsulluğun azaldılmasını təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyəti var.

«Ümidverici hal ondan ibarətdir ki, bir çox ölkələr, o cümlədən Afrika ölkələri nisbətən qısa müddətdə dövlət idarəçiliyi sisteminin yaxşılaşdırılmasında əsaslı dəyişikliklərin edilməsi imkanını nümayiş etdirir. Dövlət idarəçiliyinin belə yaxşılaşması yardım etmə səmərəliliyinin artırılması və dayanıqlı uzunmüddətli inkişaf üçün birincidərəcəli əhəmiyyət kəsb edir» - məruzə müəlliflərindən biri, Dünya Bankı İnstitutunun Ümumdünya Proqramlar Departamentinin direktoru belə hesab edir. «Dünya üzrə rüşvətlərin ümumi həcmi təxminən 1 trilyon dollar kimi dəyərləndirilir və korrupsiya xüsusilə planetin 1 milyard ən yoxsul əhalisinin çiyinlərinə ağır yük kimi düşür».

Məruzə müəllifləri Dünya Bankının əməkdaşları Daniel Kaufman, Aart Kraay və Maksimo Mastrutsidir. Məruzə son onillikdə dövlət idarəçiliyi keyfiyyətinin əhəmiyyəti sahəsində aparılan tədqiqatların davamı və ümumiləşdirilməsidir. Lazımi dövlət idarəçiliyi həm də insan potensialı inkişafının bütün başqa göstəriciləri – uşaq ölümü hallarının azaldılması, savadsızlığın ləğv edilməsi və bərabərsizliyin aradan qaldırılması üçün əhəmiyyət kəsb edir. Bundan başqa, müəyyən edilmişdir ki, lazımi dövlət idarəçiliyi bütövlükdə inkişafa edilən yardımın, xüsusilə Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi layihələrin səmərəliliyini yetərinə artırmağa imkan verir.

Beləliklə, müxtəlif ölkələrin dövlət idarəçiliyinin keyfiyyət göstəricilərinin və onların tədricən yaxşılaşmasının monitorinqi dövlət idarəçiliyi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində ən əsas məsələdir. Lakin bu, sadə məsələ deyil, belə ki, dövlət idarəçiliyi məsələlərinin bir çox aspektləri var və hər aspekt üzrə göstəricilərin ölçülməsi müəyyən çətinliklərlə bağlıdır. “Dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri” məruzəsində qeyd edilən çətin məsələnin həll edilməsi mümkünlüyü nümayiş etdirilir.

Əvvəllər dövlət idarəçiliyinin keyfiyyəti və vəzifə etikasına məsələləri üzrə Keniya prezidenti administrasiyasının daimi katibi olmuş Con Gitonqo deyir: ““Dövlət

idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri” adlı əsər tez-tez səslənən belə bir fikri təkzib etdi: dövlət idarəçiliyinin keyfiyyəti düzgün ölçülə bilməz, əldə edilmiş dərsləri isə inkişafa yardım edən hökumətlərin, birliklərin, vətəndaş cəmiyyətinin və KİV-lərin fəaliyyətində tətbiq etmək mümkün deyil”.

Bu ilki məruzədə dünyanın müxtəlif ölkələri üzrə dövlət idarəçiliyinin keyfiyyət göstəricilərinin ən mükəmməl əlçatan mənbəyinin yaradılması və daim təzələnməsi üzrə tədqiqat qrupunun onillik işinin nəticələri öz ifadəsini tapıb. Ümumi göstəricilər və ilkin mənbələrdən alınmış məlumatlar bu yaxınlarda təkmilləşdirilmiş veb-səhifədə göstərilmişdir: www.govindicators.org

Göstəricilər 212 ölkə və ərazi üzrə verilib. Onlar 33 müxtəlif mənbədən alınmış məlumatlar əsasında əldə edilib və dünyanın müxtəlif ölkə və regionlarında on minlərlə respondentin, eləcə də özəl şirkətlərdən, GHT və dövlət sektoru təşkilatlarından olan minlərlə ekspertin rəyini əks etdirir.

“1990-cı illərin ortasına kimi mən dövlət idarəçiliyinin keyfiyyətinin ölçülməsini mümkün hesab etmirdim. Lakin “Dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri” proqramı məni ona inandırır ki, bu belə deyil”, - İsrailin Mərkəzi Statistika İdarəsinin direktoru və Yəhudi Universitetinin iqtisadiyyat üzrə professoru Şlomo İtsxaki belə söyləyir. “Bu proqram dövlət idarəçiliyinin dövrü keyfiyyət göstəricilərinin işlənilməsi sahəsində ən yeni nailiyyətdir. Müxtəlif ölkələrin sosial-iqtisadi siyasət üzrə analitikləri və direktiv orqanları üçün o, başqa ölkələrin göstəriciləri ilə müqayisədə öz ölkələrində vəziyyətin qiymətləndirilməsi üçün ən əhəmiyyətli vasitə ola bilər. Proqramın təkrarlanmazlığı ondadır ki, o, hər ölkə üzrə mümkün xətalara göstərməklə ümumi və ətraflı işlənmiş məlumatları aşkarlamağa imkan verir. Məlumatların şəffaflıq dərəcəsinə görə bu proqramın, şübhəsiz, tayı-bərabəri yoxdur”.

Məruzə aşağıdakıları əks etdirir:

Afrikanın bəzi ölkələri dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi məsələsində əsaslı dəyişikliklərə nail olub. 1998-2006-cı illərdə Keniya, Nigeriya, Sierra-Leone kimi ölkələrdə əhalinin rəyinin nəzərə alınması və dövlət orqanlarının hesabatlılığı sahəsində yaxşılaşma doğru nəzərəçarpan dəyişikliklər baş verib. Əlcəzair və Liberiyada qanunun aliliyi prinsipinin möhkəmləndirilməsi qeyd olunur. Əlcəzair, Anqola, Liviya, Ruanda və Sierra-Leonedə siyasi sabitlik göstəriciləri yaxşılaşıb. Tanzaniya korrupsiyaya qarşı uğurla mübarizə aparır. Eyni zamanda, məruzədə qeyd olunduğu kimi, Afrikanın başqa ölkələrində əvvəlki kimi dövlət idarəçiliyinin keyfiyyəti və inkişafı ilə bağlı böyük problemlər qalmaqdadır.

Formalaşan bazar iqtisadiyyatı olan ölkələr dövlət idarəçiliyinin əsas keyfiyyət göstəriciləri üzrə inkişaf etmiş ölkələrdən geri qalmır. Ondan çox inkişaf edən ölkə, o cümlədən Sloveniya, Çili, Botsvana, Estoniya, Urquvay, Çexiya, Latviya, Litva, Kosta-Rika dövlət idarəçiliyinin əsas keyfiyyət

göstəricilərinə görə Yunanıstan və İtaliya kimi sənayesi inkişaf etmiş ölkələrdən irəlilədir».

Dövlət idarəçiliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi yoxsulluğun azaldılması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi uğrunda mübarizənin müvəffəqiyyətlə aparılmasına yardım edir. Son 10 il ərzində aparılan tədqiqatlar onu göstərir ki, həyat səviyyəsinin yüksəlməsi əsasən dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinin nəticəsidir. Dövlət idarəçiliyinin keyfiyyətinin bir orta kvadratik xəttə qədər yaxşılaşdığı halda uşaq ölümü halları uzun müddət ərzində üçdə iki qədər azalır, gəlirlər isə 3 dəfə artır. Vəziyyətin bu cür yaxşılaşması mümkündür, bu, ən yaxşı və ən pis göstəriciləri olan ölkələr arasında fərqi yalnız kiçik hissəsini göstərir. Məsələn, qanunun aliliyinin təmin olunması sahəsində tək bir ortakkvadratik xəttə ən pis göstəricisi olan Somalini Kot d'İvuardan, Kot d'İvuarı Salvadordan, Salvadoru İtaliya və Botsvanadan, Botsvananı Böyük Britaniyadan fərqləndirir.

Ciddi şəkildə islahatlara meyl edən ölkələrdə dövlət idarəçiliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi nisbətən tez reallaşa bilər. Halbuki, bu, ümumi qayda deyil. Qeyd etmək olar ki, bir neçə ölkə 2002-ci ildən başlayaraq çox qısa beş il ərzində mühüm uğurlar qazanıb: məsələn, Ukrayna, Keniya və Liberiyada əhalinin rəyinin nəzərə alınması və dövlət orqanlarının hesabatlılığı və Anqola və Əlcəzairdə siyasi sabitliyin təmin edilməsi sahəsində böyük uğurlar əldə edilmişdir.

Ayrı-ayrı ölkələrdə vəziyyətin yaxşılaşdığına baxmayaraq, orta hesabla dövlət idarəçiliyinin keyfiyyət göstəriciləri dünyada 10 il ərzində az yaxşılaşıb. Bir sıra ölkələrdə yaxşılığa doğru dəyişikliklər hiss olunur, ancaq elə bu qədər ölkədə dövlət idarəçiliyinin bir sıra göstəriciləri üzrə vəziyyət pisləşib. Söhbət Zimbabve, Kot d'İvuar, Belarus, Venesuela kimi ölkələrdən gedir. Bir çox başqa ölkələrdə heç bir istiqamətdə nəzərəçarpan dəyişikliklər baş verməyib.

Bu məruzə “Dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri” əsərinin altıncı yeniləşdirilmiş nəşridir. Məruzədə inkişaf prosesində maraqlı olan iştirakçılara institutların keyfiyyətinə nəzarət etmək, potensialın inkişafını dəstəkləmək, dövlət idarəçiliyi sistemlərini təkmilləşdirmək və korrupsiyaya qarşı mübarizə aparmaq işində yardımçı olan empirik məlumatlar əsasında dövlət idarəçiliyi keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi meyarlarının işlənilib hazırlanması üzrə son 10 ildə aparılan işlərin nəticələri ümumiləşdirilib.

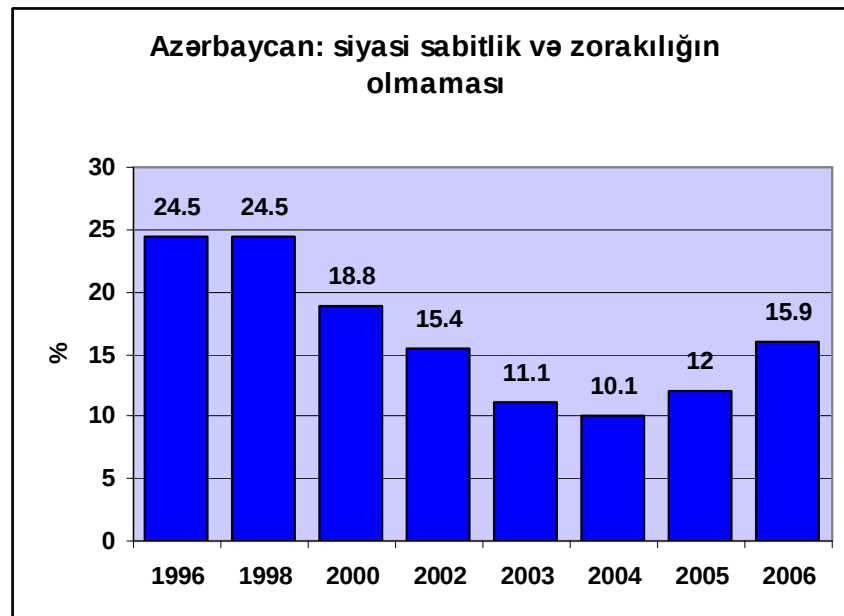
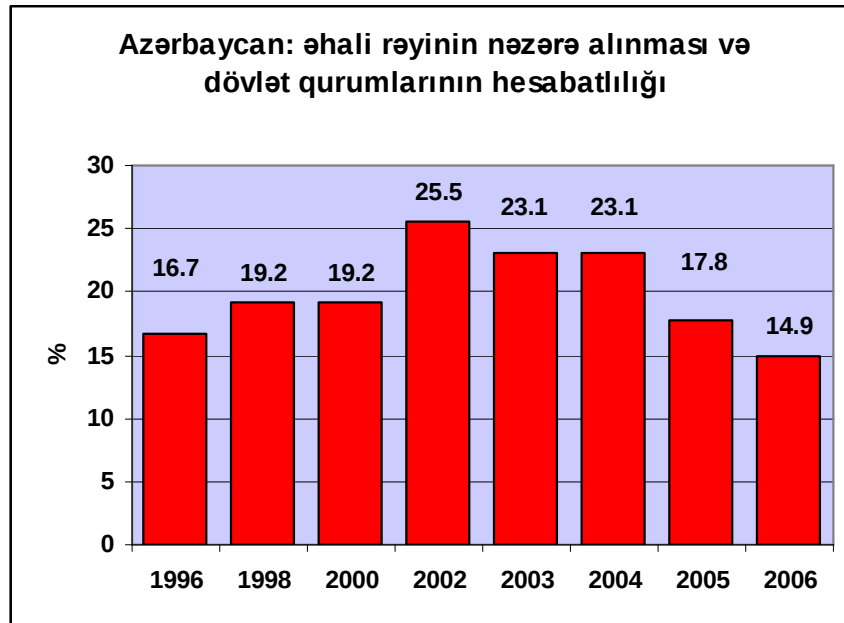
Tədqiqat işləri çərçivəsində dövlət idarəçiliyinin keyfiyyəti altı istiqamət üzrə qiymətləndirilir:

1. Əhalinin rəyinin nəzərə alınması və dövlət orqanlarının hesabatlılığı. Bu göstəricilər ölkə vətəndaşlarının hökumət seçmək imkanının dərəcəsini, eləcə də cəmiyyətin həyatının söz azadlığı, birliklər azadlığı və azad KİV-lərin olması kimi aspektlərini qiymətləndirməyə imkan verir.

2. Siyasi sabitlik və zor işlətmə hallarının olmaması. Bu istiqamət qeyri-sabitlik və hakimiyyətin qeyri-konstitusion üsullarla və ya zor işlətməklə, o cümlədən terrorizm vasitəsilə devrilməsi ehtimalının dərəcəsi haqqında təsəvvürləri qiymətləndirməyə imkan verir.
3. Hökumətin işinin səmərəliliyi. Dövlət xidmələrinin və dövlət qulluqçularının işinin keyfiyyəti, dövlət məmurlarının siyasi təzyiqdən asılı olmaması dərəcəsi, siyasətin işlənməsi və reallaşmasının keyfiyyəti və hakimiyyətin bəyan etdiyi siyasətə sadıqlılığının qiymətləndirilməsi.
4. Qanunvericiliyin keyfiyyəti. Hökumətin rəşional siyasət və özəl sektorun inkişafına şərait yaradan hüquqi aktlar formalaşdırmaq və reallaşdırmaq qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi.
5. Qanunun aliliyi. Müxtəlif subyektlərin cəmiyyət tərəfindən müəyyənləşdirilmiş normalara inanma dərəcəsi, eləcə də onların bu normalara riayət etmələrinin, xüsusilə, müqavilələrin məcburən yerinə yetirilməsi, polis və məhkəmələrin işinin səmərəliliyi, cinayətkarlığın səviyyəsinin və zor tətbiq etmənin yayılmasının qiymətləndirilməsi.
6. Korrupsiya ilə mübarizə. Korrupsiyanın xırda və iri formaları, eləcə də elitanın və sahibkarların maraqlarının dövlət tərəfindən “nəzərə alınması” dərəcəsi də daxil olmaqla dövlət hakimiyyətindən öz məqsədlərinə istifadə etmə hallarının yayılmasının qiymətləndirilməsi.

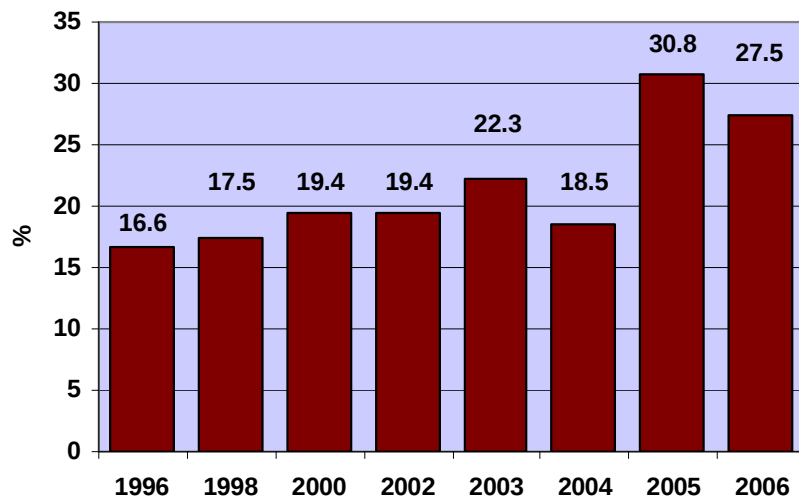
Məruzənin müəlliflərindən biri Dünya Bankı Qrupunun inkişaf problemlərinin tədqiqi üzrə aparıcı iqtisadçısı Aart Kraay deyir: “Dövlət idarəçiliyinin keyfiyyətini qiymətləndirərkən spesefik çətinliklər meydana çıxır. Dövlət idarəçiliyinin keyfiyyəti mürəkkəb məfhum olub bir çox aspektləri əhatə edir. Bu və ya digər ölkədə dövlət idarəçiliyinin keyfiyyətini bir göstərici üzrə qiymətləndirmək mümkün deyil. Ona görə də dövlət idarəçiliyi məsələləri üzrə hal-hazırda mövcud olan ən müxtəlif məlumat mənbələrindən istifadə etmək lazımdır. “Dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri” proqramı dünyanın müxtəlif ölkə və regionlarının inkişafda maraqlı olan şəxslərinin təcrübə və məsləhətləri nəzərə alınmaqla bu iri həcmli informasiyanın toplanması və ümumiləşdirilməsi variantlarından biridir.”

Azərbaycan üzrə dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəriciləri²

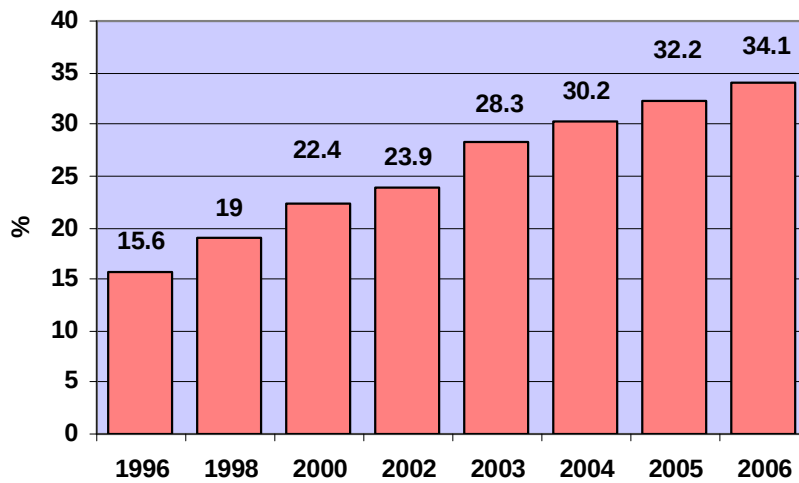

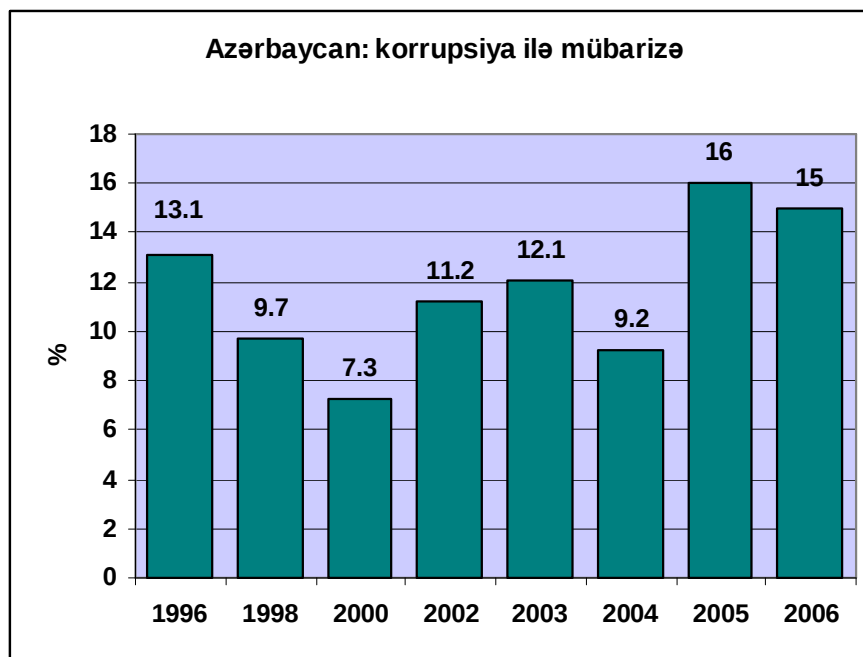
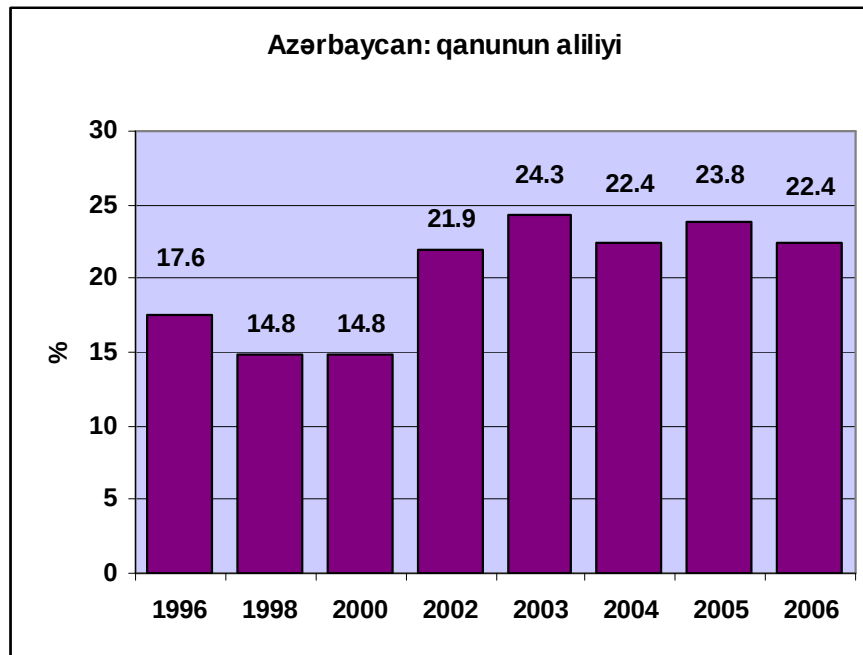
² http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_chart.asp

Azərbaycan: hökumətin səmərəliliyi

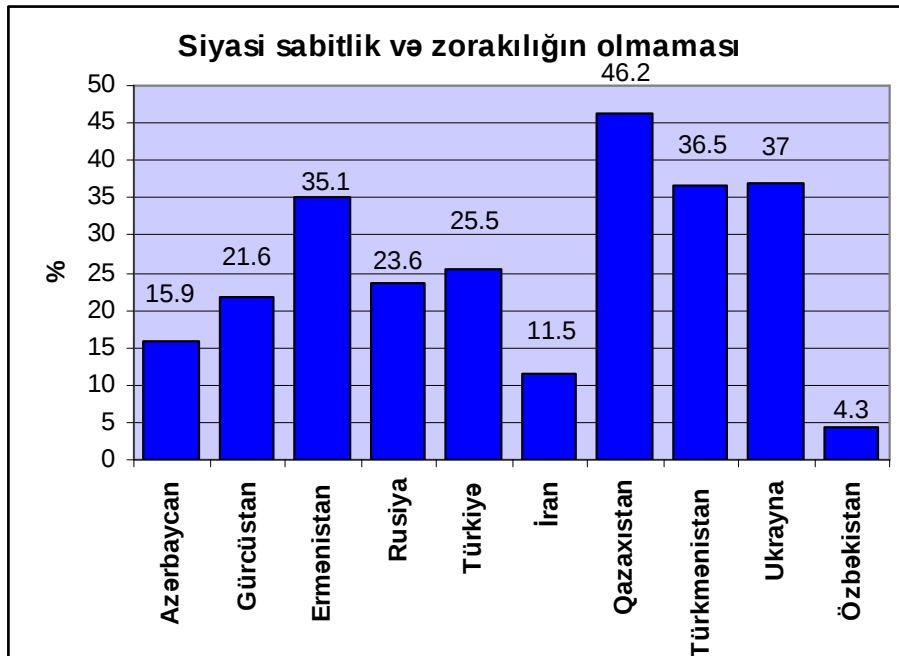

Azərbaycan: qanunvericiliyin keyfiyyəti

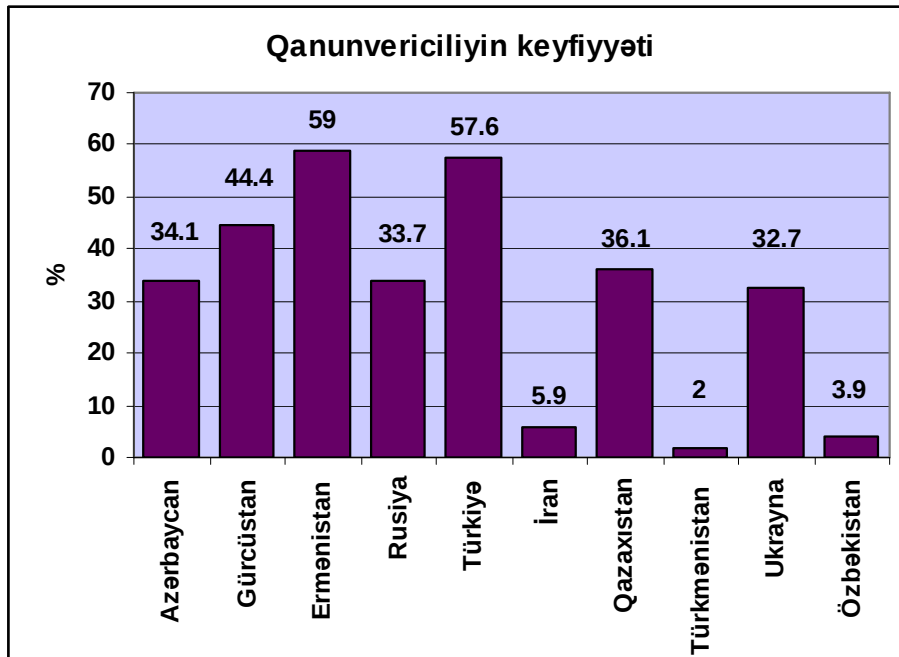
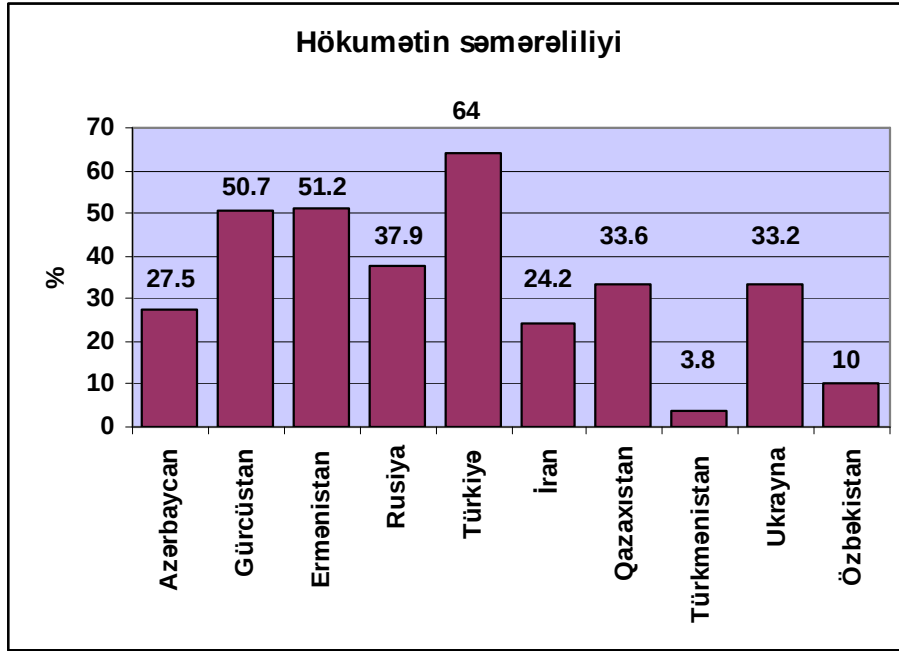

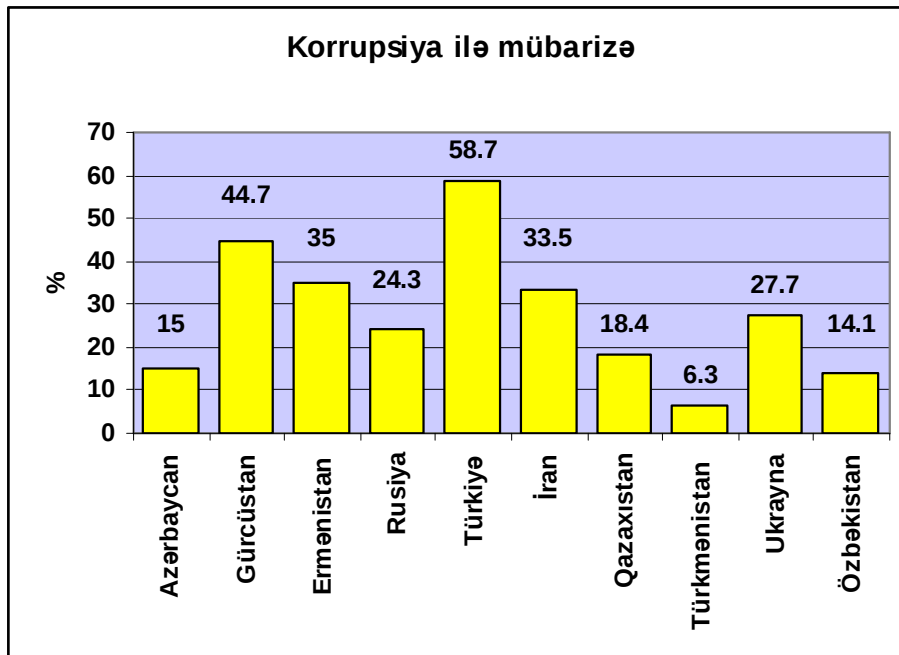
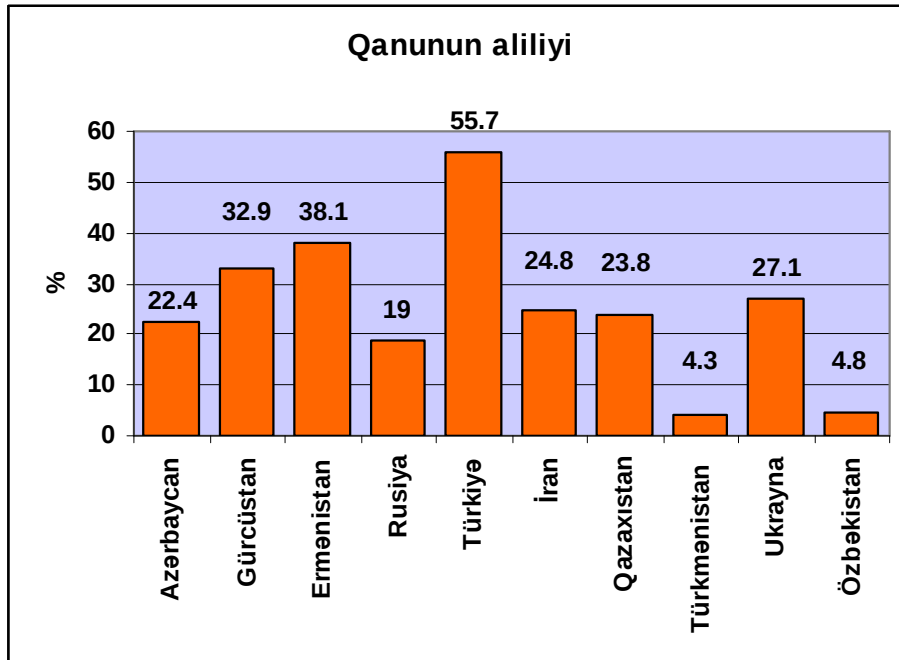

Azərbaycan üzrə dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəricilərinin region ölkələri göstəriciləri ilə müqayisəsi³

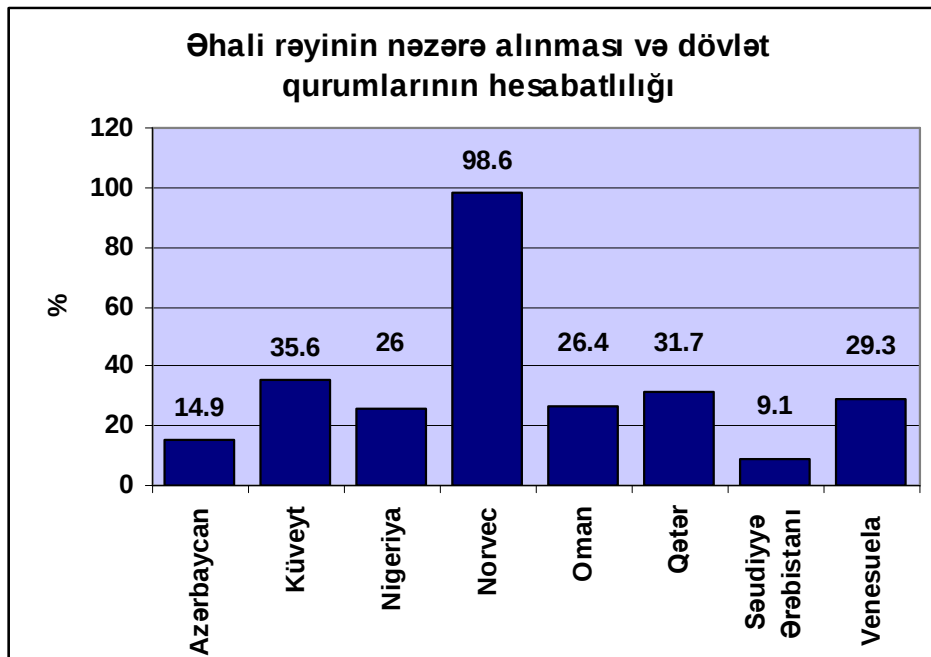

³ http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp

Azərbaycan üzrə dövlət idarəçiliyinin səmərəlilik göstəricilərinin bir sıra neft ölkələri göstəriciləri ilə müqayisəsi⁴

⁴ http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp

Siyasi sabitlik və zorakılığın olmaması

